

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 38, Haziran 2019, s. 139-145

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5024>

Dr. Öğr. Üyesi Ekin AKDENİZ

Okan Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ekin.akdeniz@okan.edu.tr

İŞLEM MALİYETLERİ KURAMI: VARLIK ÖZGÜLLÜĞÜ DİKEY BÜTÜNLEŞMEYİ ETKİLER Mİ?

Özet

Bu çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü, işlem maliyetleri kuramını içermektedir. İşlem kavramı, işlem maliyetlerinin tarihi, işlem maliyetlerinde yaklaşımlar, işlem maliyetlerinin çerçevesi, işlem maliyetlerinin davranışsal varsayımları çalışmanın ilk bölümünde yer bulmaktadır. Bu anlamda, çalışmanın ilk bölümünün işlem maliyetleri kuramına ilişkin teorik bilgiler içerdiği söylenebilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü, işlem maliyetleri kuramını kritik boyutları yönüyle ele almaktadır. Bu bakış açısındaki temel araştırma sorusu, Whyte (1994)'ın görüşleri çerçevesinde ele alınmaktadır. İşlem maliyetlerinin kritik boyutları, varlık özgüllüğü, varlık tanımı, varlık özgüllüğü sınıflandırması, varlık özgüllüğü ve dikey bütünleşme ilişkisi konuları çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kritik boyutlarıyla yer alan işlem maliyetleri kuramı, çalışmanın ilk bölümündeki işlem maliyetleri kuramının teorik arka planı ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ikinci bölümünde iki unsur arasındaki etkileşim değerlendirilmektedir. Whyte (1994)'ın görüşleri çerçevesinde, varlık özgüllüğü dikey bütünleşmeyi etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: İşlem Maliyetleri Kuramı, Varlık Özgüllüğü, Dikey Bütünleşme

TRANSACTION COSTS THEORY: DOES ASSET SPECIFICITY AFFECT VERTICAL INTEGRATION?

Abstract

This study consists of two parts. First part of the study contains transaction costs theory. Transaction concept, history of transaction costs, approaches of transaction costs, framework of transaction costs, behavioral assumptions of transaction costs take place in first part of the study. Thereby, it can be said that the first part of the study includes theoretical information about transaction costs theory. Second part of the study examines transaction costs theory with its critical dimensions aspect. The basic research question of this perspective is handled in the framework of arguments of Whyte (1994). Critical dimensions of transaction costs, asset specificity, definition of asset, classification of asset specificity, the relationship between asset specificity and vertical integration took place in the second part of the study. Second part of the study which focuses on critical dimensions of transaction costs theory is also accompanied with the first part of the study including the theoretical background of transaction costs theory. Within this context, interaction between these two factors evaluated in the second part of the study. In the framework of arguments of Whyte (1994), asset specificity affects vertical integration.

Keywords: Transaction Costs Theory, Asset Specificity, Vertical Integration

GİRİŞ

Örgütlere ilişkin çalışmalardaki ekonomik yaklaşımlar, işlem maliyeti analizleri de dahil olacak şekilde, genelde etkinlik üzerine odaklanmaktadır (Williamson, “The Economics of Organization...”, 1981: 549). Buradan yapılan çıkarım ile kavram ve kuram arasında yani etkinlik ve işlem maliyetleri arasında bir bağ olduğu görülmektedir.

1. İŞLEM KAVRAMI

Türk Dil Kurumu (2015)’na göre işlem, “bir işi sonuçlandırmak için yapılan iş veya uygulamaların hepsi, muamele, muamelat” olarak tanımlanmaktadır (TDK, “İşlem”, 2015).

Teknolojik olarak ayrıştırılabilir bir arayüz üzerinden bir mal veya hizmetin transfer edilmesi ile işlemin gerçekleştiği söylenebilir. İşleme veya montaj faaliyetinin bir aşaması bitmekte ve diğeri başlamaktadır (Williamson, “The Modern Corporation...”, 1981: 1544).

1.2. İŞLEM MALİYETLERİNİN TARİHİ

Coase (1937), ortaya koyduğu çalışmasındaki amacını, uzmanlaşmış mübadele ekonomisinde örgütlerin neden ortaya çıktığını keşfetmek olarak açıklamaktadır (Coase, 1937: 390). Bir başka deyişle, Coase (1937)’nin çalışması, örgütlerin neden var olduğunu açıklamaya yönelmekte ve örgütler için kaçınılması gereken maliyetlerin yani işlem maliyetlerinin olduğuna vurgu yapmaktadır (Coase, 1988: 40).

Ek olarak Coase (1937), örgüt içinde ve pazardaki aynı mübadele işlemlerinin, devlet veya diğer düzenleyici güce sahip kurumlar tarafından genellikle farklı muamele gördüğünü ortaya koymaktadır (Coase, 1937: 393).

Özetle; Coase, işlem maliyetlerinin piyasa ve işletme arasındaki tercihteki rolünü araştırırken, kurumsal yapı esaslı hareket etmektedir. Temel sorun, işletmenin veya herhangi bir örgütün neden ortaya çıktığı ile ilgili olmaktadır. Pazar mekanizmasını kullanmayı, işletmeye göre daha maliyetli hale getiren maliyet unsurları arasında; fiyatların keşfedilmesi, sözleşmelerin yapılması ve uygulama maliyetlerinin sayılması mümkün olmaktadır (Oğuz, 2015: 205).

Williamson (1992) ise çeşitli şekilleri ile yapıya da al kararının ilk analizlerinin pazar ve hiyerarşi arasındaki büyük ayrımlar üzerinde çalıştığını; ancak pazar ve hiyerarşi arasındaki bu (zıt) kutuplu ayrımın sadece sorgulamayı başlattığını iddia etmektedir (Williamson, 1992: 344).

1.3. İŞLEM MALİYETLERİNDE YAKLAŞIMLAR

Dahlman (1979), işlem maliyetlerinin çalışılabilir bir kavramına ait ilk yaklaşımı; arama ve bilgi maliyetleri, pazarlık ve karar maliyetleri, denetleme ve yürürlüğe koyma maliyetleri olarak göstermekte ve aşağıdaki gibi açıklamaktadır (Dahlman, 1979: 148):

- **Arama ve Bilgi Maliyetleri:** Arama ve bilgi maliyetlerinin her ikisi de, varlıklarını çeşitli unsurlara borçlu olmaktadır. Bunlar, ticari fırsatların varlığı ve yeri hakkında yetersiz bilgiye sahip olma; ticarete kullanılacak öğelerin kalite veya diğer özelliklerindeki yetersiz bilgi olarak açıklanabilmektedir.

- **Pazarlık ve Karar Maliyetleri:** Pazarlık ve karar maliyetleri için durum, arama ve bilgi maliyetlerinde yer alan durum ile aynı olmaktadır. Bunlar, ekonomiyi etkileyenlerin; yani failerin, belirli fiyat ve koşullarda ticarete katılımına olan isteklerini keşfetmeye harcanan kaynakları yansıtmaktadırlar. Pazarlık durumu için açığa çıkartılan, belirli koşullarda ticaret yapmak için gönüllülükle ilgili bilgi olarak ele alınmaktadır. Karar maliyetleri, ticaret hadlerinin karşılıklı kabul edilebilir olup olmadığının saptanması için harcanan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır.

- **Denetleme ve Yürürlüğe Koyma Maliyetleri:** Sözleşmede taraflarından biri ya da her ikisinin anlaşmanın kendisiyle ilgili kısmı çığneyip çığnemeyeceğine yönelik bilgi eksikliğine sahip olduğundan dolayı, denetleme ve yürürlüğe koyma maliyetlerine maruz kalınmaktadır. Taraflar, kendi tarafıyla ilgili yeterli ön bilgiye sahip olsalar, uygun sözleşme koşullarında anlaşarak veya yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçındığı bilinen taraflarla (yani tacirlerle) ticaret yapmaktan uzak durarak bu maliyetlerden kaçınmaları mümkün olabilir. Bu nedenle, yalnızca tek tür işlem maliyeti; yani yetersiz bilgi nedeniyle maruz kalınan kaynak kayıpları hakkında konuşmak gerekli olmaktadır.

Özetle; Dahlman (1979), farklı işlem maliyetleri hakkındaki fonksiyonel sınıflandırmanın gereksiz ayrıntı olduğunu, hatta yaptığı üçlü sınıflandırmanın, tüm işlem maliyetlerinin bilgi eksikliği nedeniyle ortaya konan kaynak kayıplarını temsil ettiği gerekçesiyle tekli sınıflandırmaya bile düşürülebileceğini belirtmektedir (Dahlman, 1979: 148).

1.4. İŞLEM MALİYETLERİNİN ÇERÇEVESİ

İşlem maliyetleri çerçevesinde pazar (dış) işlemleri maliyetleri ve bürokratik (iç) işlem maliyetleri; varlık özgüllüğü, belirsizlik ve sıklık bileşenleriyle ilgili biçimde, sınırlı rasyonellik ve fırsatçılık dahilinde ele alınmakta, üretim maliyetleri ile ilintilendirilmektedir (Canback, 1998: 10).

İşlemler, kritik boyutlarıyla farklılaşmakta ve bunların davranışsal varsayımlarıyla bağlantıları işlem maliyetlerini etkilemektedir (Jobin, 2008: 446). Davranışsal varsayımlar (sınırlı rasyonellik ve fırsatçılık) temel alınarak, kuramın tanımladığı işlem maliyetlerini (ya da sözleşmeye dayalı maliyetleri) yükseltebilecek üç temel faktör (işlemin belirsizlik / karmaşıklığı, sıklığı ve varlık özgüllüğü) tanımlamaktadır ve bu da pazar yerine bir firmanın kullanımını açıklayabilmektedir (Plunket, Saussier, 2003: 3).

1.5. İŞLEM MALİYETLERİNİN DAVRANIŞSAL VARSAYIMLARI

Bilindiği üzere, insan doğası fevkalade zengindir ve bunun yönetilebilir parçalara indirgenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, işlem maliyetleri analizinin dayandığı (ve onlar olmazsa ekonomik örgütün anlamsız olacağı) iki davranışsal varsayım, Williamson (1981) tarafından sınırlı rasyonellik ve fırsatçılık olarak belirtilmektedir (Williamson, “The Modern Corporation...”, 1981: 1544-1545).

- **Sınırlı Rasyonellik:** Yetkin olmama durumu, bilgi eksikliğinin bulunması ve bilgi işleme kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, insanların planladıklarının aksine her zaman rasyonel davranmadığı görülmektedir (Jobin, 2008: 446). Sınırlı rasyonel insan aktörler, hiperrasyonellikten yoksun olmakta, ama sezgisel veya mantık dışı bir sınıflandırmaya da tabi tutulamamaktadır. Bu tip aktörler, daha ziyade rasyonel olarak mücadele etme eğilimi içinde olmaktadır (Williamson, 2007: 9).

- **Fırsatçılık:** Çeşitli durumlarda, bilginin tamamen iletilmemesi veya kısmen iletilmesi durumu, güvensizliğe yol açmakta ve işlem maliyetleri artmaktadır. Bir başka ifadeyle, kaynakların mutabık kalınandan farklı durumlara yöneltilmesi gündeme gelmektedir. Bu tip durumlarda ise güvensizlik oluşmakta ve işlem maliyetleri artarak etkinsizlik durumunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Jobin, 2008: 446).

2. İŞLEM MALİYETLERİNİN KRİTİK BOYUTLARI

Williamson (2007), işlemin, analizin temel birimini ortaya koyduğunu ve daha sonra üç noktaya vurgu ile boyutlandığını ifade etmektedir. Bunlar, varlık özgüllüğü, belirsizlik ve sıklık olarak tanımlanmaktadır (Williamson, 2007: 17).

Jobin (2008) ise işlemin kritik boyutları başlığı altında, varlık özgüllüğü, belirsizlik, işlemin sıklığı ve makalesinde araştırma yaptığı alana ilişkin özel bir alt başlığı (paydaş katkısının ölçülebilirliğini) ele almaktadır (Jobin, 2008: 446-449).

İşlem maliyetlerinin kritik boyutları Jobin (2008) ile detaylandırılabilse de, sunulan çalışma Williamson (2007) ile üç temel üzerinde şekillendirilmektedir.

- **Belirsizlik:** Yüksek derecedeki belirsizlik, işletme döngüsünün değişkenliği veya teknolojik belirsizlikle ilişkilendirilebileceği gibi daha fazla bürokratik işlemi gerektirmektedir.

Bu işlemler tüm olası sonuçları kapsayan sözleşmeler yapma durumunu ortaya koyduğundan, zor ve maliyetli olmaktadır. Bu nedenlerle, yüksek belirsizlik altındaki işletmeler, faaliyetlerini iç yapılarına almaya gitmektedirler (Canback, 1998: 9).

- **Sıklık:** İşlemler sıklıkla yapılmakta ise işlemlerin her defasında bürokrasi ile yöneltilmesine doğru bir eğilim görülmektedir. Çünkü tekrarlanan sözleşmelerin maliyetleri, bürokratik maliyetlerden fazla olmaktadır (Canback, 1998: 9).

- **Varlık Özgüllüğü:** İşlem maliyetleri ekonomisi, işlem maliyetlerinin farklılaşması konusuna yönelik açıklamasındaki kritik unsuru, varlık özgüllüğü çerçevesinde tanımlamaktadır (Riordan, Williamson, 1985: 367).

2.1. VARLIK ÖZGÜLLÜĞÜ

Varlık özgüllüğünün kritik olmasının nedeni, bir kez yatırım yapıldıktan sonra alıcı ve satıcının, kayda değer bir zaman diliminden itibaren çift taraflı ya da en azından çift taraflı gibi görünen değişim ilişkisinde etkin olarak çalışması olarak açıklanabilmektedir (Williamson, “The Modern Corporation...”, 1981: 1546).

2.1.1. VARLIK TANIMI

Varlık, Türk Dil Kurumu (2015)’na göre “var olma durumu, mevcudiyet” anlamına gelmektedir (TDK, “Varlık”, 2015).

İşletmeler için ise varlıklar, bir işletmenin neye sahip olduğunu göstermektedir (Boone, Kurtz, 2013: 572).

2.1.2. VARLIK ÖZGÜLLÜĞÜ SINIFLANDIRMASI

Williamson (1991), varlık özgüllüğünü bir varlığın üretkenlik değerinden feda etmeksizin yeniden alternatif kullanıma sunulması ve alternatif kullanıcılar tarafından yeniden konuşlandırılması derecesine bir referansı olduğu yönünde ele almaktadır (Williamson, 1991: 281).

Williamson (1981)’un çalışmalarında, varlık özgüllüğünün üç şekilde ortaya çıkabildiği durum üzerinde durulmaktadır. Bunlar, yer özgüllüğü, fiziksel varlık özgüllüğü ve insan kaynağı özgüllüğü olarak sıralanmaktadır (Williamson, “The Modern Corporation...”, 1981: 1546, Williamson, “The Economics of Organization...”, 1981: 555).

2.2. VARLIK ÖZGÜLLÜĞÜ VE DİKEY BÜTÜNLEŞME İLİŞKİSİ

Klein, Crawford, Alchian (1978), varlıkların daha özgül olmaya başlamasıyla ve daha fazla gayrimenkul dışı varlık geliri yaratılmasıyla, böylece fırsatçı davranıştan olası kazançların artmasıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Böylece de genellikle sözleşme maliyetleri, dikey bütünleşme maliyetlerinden daha fazla artmaktadır. Bu nedenle, diğer şartların sabit olduğu durumda, dikey bütünleşmenin gözlemlenmesi olası olmaktadır (Klein, Crawford, Alchian, 1978: 298).

Şekil 1: Varlık Özgüllüğü Dikey Bütünleşmeyi Etkiler mi?

Kaynak: Glen Whyte, “The Role of Asset Specificity in the Vertical Integration Decision”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, Yıl: 23, Sayı: 3, 1994, s. 287’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Burada unutulmaması gereken; Coase’ın vurguladığı gibi bütünleşmenin faydalarının yeni bir ödeme yöntemi seçebileme yeteneğinden daha fazla olması olarak tanımlanmasıdır (Grossman, Hart, 1986: 694).

SONUÇ

Coase (1937)’nin çalışması, kısaca örgütlerin neden var olduğunu açıklamaya yönelmekte (Coase, 1988: 40), Williamson (1981)’un çalışmasından yapılan çıkarım ile de etkinlik ve işlem maliyetleri arasında bir bağ kurulmaktadır (Williamson, “The Economics of Organization...”, 1981: 549).

İşlem maliyetlerinin kritik boyutları Jobin (2008) ile detaylandırılabilse de sunulan çalışmanın, Williamson (2007) ile üç temel üzerinde şekillendirildiği söylenebilmektedir (Williamson, 2007: 17; Jobin, 2008: 446-449). Bu üç temel, belirsizlik, sıklık, varlık özgüllüğü olarak sunulan çalışma içinde açıklanmaktadır (Canback, 1998: 9; Riordan, Williamson, 1985: 367).

İşlem maliyetleri ekonomisi, işlem maliyetlerinin farklılaşması konusuna yönelik açıklamasındaki kritik unsuru, varlık özgüllüğü çerçevesinde tanımlamaktadır (Riordan, Williamson, 1985: 367). Bu bağlamda, sunulan çalışmada varlık özgüllüğü ele alınmaktadır.

Klein, Crawford, Alchian (1978) ile kısaca diğer şartların sabit olduğu durumda, dikey bütünleşmenin gözlemlenmesinin olası olduğu ifade edilmektedir (Klein, Crawford, Alchian, 1978: 298). Fakat çalışmanın temel araştırma sorusu, varlık özgüllüğünün dikey bütünleşmeyi etkileyip etkilemediği ile ilgili olduğundan, temel araştırma sorusunun cevabı Whyte (1994)’ın görüşleri çerçevesinde netleştirilmektedir.

Whyte (1994)’ın çalışmasında varlık özgüllüğünün dikey bütünleşmeyi yönlendirdiği iddia edilmektedir (Whyte, 1994: 287). Çalışmanın sonucunda, varlık özgüllüğünün dikey bütünleşmeyi etkilediği ortaya konmaktadır.

KAYNAKLAR

- Boone, Louis E., Kurtz, David L., Çağdaş İşletme, Çeviri Editörü: Azmi Yalçın, 14. Basımdan Çeviri, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Canback, Staffan, “The Logic of Management Consulting (Part One)”, *Journal of Management Consulting*, Yıl: 10, Sayı: 2, 1998, ss. 3-11.
- Coase, R. H., “The Nature of the Firm”, *Economica*, New Series, Yıl: 4, Sayı: 16, 1937, ss. 386-405.
- Coase, R. H., “The Nature of the Firm: Influence”, *Journal of Law, Economics, and Organization*, Yıl: 4, Sayı: 1, 1988, ss. 33-47.
- Dahlman, Carl J., “The Problem of Externality”, *The Journal of Law and Economics*, Yıl: 22, Sayı: 1, 1979, ss. 141-162.
- Grossman, Sanford J., Hart, Oliver D., “The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration”, *Journal of Political Economy*, Yıl: 94, Sayı: 4, 1986, ss. 691-719.

- Jobin, Denis, “A Transaction Cost-Based Approach to Partnership Performance Evaluation”, *Evaluation*, Yıl: 14 Sayı: 4, 2008, ss. 437-465.
- Klein, Benjamin, Crawford, Robert G., Alchian, Armen A., “Vertical Integration, Appropriable Rents, and the Competitive Contracting Process”, *The Journal of Law and Economics*, Yıl: 21, Sayı: 2, 1978, ss. 297-326.
- Oğuz, Fuat, “Örgüt İktisadi: Ekonomi, Hukuk ve Örgüt İlişkileri”, ss. 193-235, *Derleyenler: A. Selami Sargut, Şükrü Özen, Örgüt Kuramları, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.*
- Plunket, Anne, Saussier, Stéphane, “Theories of the Firm: How to Rule out Competing Views?”, *Économie et Institutions*, Sayı: 3, 2003, ss. 98-117 (2017, yeniden düzenlenmiş ss. 1-15).
- Riordan, Michael H., Williamson, Oliver E., “Asset Specificity and Economic Organization”, *International Journal of Industrial Organization*, Yıl: 1985, Sayı: 3, 1985, ss. 365-378.
- TDK, “İşlem”, (Çevrimiçi) <http://tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 26.10.2015.
- TDK, “Varlık”, (Çevrimiçi), <http://tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 26.10.2015.
- Whyte, Glen, “The Role of Asset Specificity in the Vertical Integration Decision”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, Yıl: 23, Sayı: 3, 1994, ss. 287-302.
- Williamson, Oliver E., “Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete Structural Alternatives”, *Administrative Science Quarterly*, Yıl: 1991, Sayı: 36, 1991, ss. 269-296.
- Williamson, Oliver E., “Markets, Hierarchies, and the Modern Corporation, An Unfolding Perspective”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, Yıl: 1992, 17, 1992, ss. 335-352.
- Williamson, Oliver E., “The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach”, *American Journal of Sociology*, Yıl: 87, Sayı: 3, 1981, ss. 548-577.
- Williamson, Oliver E., “The Modern Corporation: Origins, Evolution, Attributes”, *Journal of Economic Literature*, Yıl: 19, Sayı: 4, 1981, ss. 1537-1568.
- Williamson, Oliver E., “Transaction Cost Economics: An Introduction”, *Economics Discussion Papers, The Open Access, Open-Assessment E-Journal, Discussion Paper 2007-3*, 2007, ss. 1-32.